

Eesti Kirjandusmuuseumi Kultuuriloolise arhiivi fond 342

Eesti Muinsuskaitse Seltsi fondi kasutusjuhend

Tallinn, 2012

Haridus- ja Teadusministeerium

Sisukord

Kogumise eesmärk	1
Arhiivi maht	2
EMS uurimise üldised kategooriad	2
Kogumislugu	3
Kasutatud kirjandus.....	4
Lisa 1 (EMS Arhiivi Allika Tüübid)	5
Lisa 2 (Eesti Muinsuskaitse Seltsi ajalootoimkond).....	7
Lisa 3 („Veidike meie ajaloolisest mälust“ M.Laar)	13

Eesti Kirjandusmuuseumi Kultuuriloolise arhiivi fond 342 (Eesti Muinsuskaitse Seltsi fondi) kasutusjuhend

Kogumise eesmärk

Idee korraldada Eestis suurem ajaloolise pärimuse kogumise aktsioon sai alguse 1980. aastate keskel, mil ENSV Kultuuriministeriumis ajaloo- ja arheoloogiamälestiste kaitse alal töötavad Mart Laar ning Heiki Valk asusid välja töötama esimest küsimustikku ajaloolise pärimuse kogumiseks. Nii Laar kui Valk olid töötanud ülikoolis õppimise ajal Kirjandusmuuseumis, kus teiste dokumentide kõrval said tutvuda Eesti Vabariigis 1920-1930. aastatel Akadeemilise Ajaloo Seltsi ning Eesti Kirjanduse Seltsi ühistöö korraldatud ajaloolise pärimuse kogumiskampaania materjalidega. Ühiselt ENSV Kultuuriministeriumis ajaloo- ja kultuurimälestiste kaitse alal töötades tekkis idee samalaadsete ekspeditsioonide käivitamiseks ning vanema põlvkonna käest kaduva pärimuse talletamiseks. Kuigi aeg ajaloolise pärimuse kogumistööks tundus raske olevat ning ka paljud vanemad ajaloolased sellesse kahtlevalt suhtusid, otsustati 1985. aastal ometi kogumistööga pihta hakata.

Eesmärgiks võeti tulevastele põlvedele koguda ja säilitada rahva üldine elukogemus ja isiklikud mälestused lähemast ajaloost, mida on räägitud-meenutatud ühe isiku või ühe paikkonna vaatenurga

kaudu. Tähelepanu ei tulnud pöörata mitte ainult isiklikele saavutustele, vaid tuli koguda andmeid elu-olu kohta võimalikult laialt, haarata kaasa n-ö lihtsaid inimesi, kes veel mäletasid aastakümnete taga toimunut või kes olid suutnud säilitada oma mälus selle, mida kuulsid oma vanematelt. Seejuures pöörati kogumiskavas esialgu rohkem tähelepanu kaugemat ajalugu puudutavatele pärimustele. Uuemat ajalugu pigem välditi, kartes, et sellest keelduvad inimesed lihtsalt rääkima.

Kokku taheti korjata informatsiooni vastavalt sellele, kui kaugele ühiskonna kõige vanema isiku mälu ulatub. Kogumistöö eesmärgiks oli rahvale tema „tegeliku“ ajaloo tagasi anda: “Pannes kirja kas iseenda või vanemate-vanavanemate mälestused, on igaühel võimalus kaasa aidata meie ajaloo rahvale tagasi andmisel. Sest moodustub ju nendest üksikutest inimsaatusetest mosaiik, Eesti ajalugu.” (Laar 1988a : 11-13)

Arhiivi maht

EMS arhiivi kuulub üle 1700 säiliku. Üldiselt võib arhiivi jagada kahte ossa. Esimene neist hõlmab Muinsuskaitse Seltsile ajaloolise pärimuse kogumise järel saadatud allikaid, millest peamise osa moodustavad käsikirjalised mälestused, päevikud, kirjad aga ka muud allikad - luuletused-veemalvärsid, laulud, fotod, kirj vahetused, erinevad dokumendid. (vt LISA 1). Teine osa arhiivist koosneb ajaloolise pärimuse küsimustiku (vt LISA 2) alusel ekspeditsioonide käigus kogutud materjalidest. 1986.aasta Võrumaa ekspeditsiooni järel koguti Mart Laari juhtimisel ajaloolist pärimust 1987. aastal Valgamaal ning 1988. aastal Põlvamaal, lühemad ekspeditsioonid toimusid 1987-1988.aastal Räbala muinsuskaitsealal Tallinna ümbruses ning Ida-Virumaal Vaivara kihelkonnas. Täiesti uue hoo omandas ajaloolise pärimuse kogumine 1988. aastal, mil Tõnis Lukase eestvedamisel asusid tööle Eesti Muinsuskaitse Seltsi suvemalevad, mille noortest koosnevad töörühmad töötasid laialdaselt üle kogu Eesti, kogudes küsimuskavale tuginedes ajaloolist pärimust pea kõigis Eesti maakondadest.

EMS uurimise üldised kategooriad

Ajalehe Maaleht 10. märtsi numbris ilmunud EMS üleskutses toodi ära valdkonnad, millest andmeid oodati: “Kogumistöö hõlbustamiseks on Eesti Muinsuskaitse Seltsi ajaloo toimkonnas koostatud küsitluskava, mida siin lühidalt tutvustame. Ootame andmeid teie kodukoha ja vanemate kohta, lapsepõlvest, tolleaegsest maa (linna) eluolust, matuseväljadest, ohvrikividest ja -allikatest, lahinguväljadest ja muust perekonda, kodu ja kodukohta puudutavat. Huvi pakuvad mälestused koolipõlvest, koolidest ja koolimeistritest, nende edasisest saatusel. Väärtuslikud on ka andmed kohalikust usuelust, kirikuõpetajatest, nende osast kohalikus kultuurielus, suhted rahvaga; mälestused talurahva rahunest, 1905. ja 1917. aasta saksa okupatsioonist, lahingutest 1918-1919. Aastate 1920-1940 kohta ootame mälestusi tollasest poliitiliselt elust, majanduslikust arengust, töölise-talumehe-ametniku argipäevast, maareformist ja ühistustest, tööliikumisest; mälestusi tollasest seltsielust, kooridest-orkestritest, näitemängudest ja rahvamajade ehitamisest,

seltsitegelastest ja nende saatusest. Tuletage meelde aastate 1939-40 pöördelised sündmused, valimised 1940.aasta suvel, nõukogude reformid, maareform, 1941.aasta küüditamine. Talletamist ootab ka sõjategevus Eestis 1941-44 ja ümberkorraldused peale sõda.” (Laar 1988a : 10)

Kogumislugu

1986. aastal korraldati kaks esimest ekspeditsiooni pärimuse kogumiseks. Esimest neist juhtis Heiki Valk Setumaale, kus tegeles peamiselt arheoloogiamälestiste kohta andmete kogumisega. Teine oli Mart Laari poolt korraldatud ekspeditsioon Võrumaal, kus koguti juba konkreetsemalt ajaloolist pärimust. Kogumistöös kasutati ühisel jõul koostatud käsikirjas paljundatud küsimustikku.

Olulist tuge pärimuse kogumisele andis Eesti Muinsuskaitse Seltsi algatustoimkonna loomine 1986. aasta sügisel Jüris, mis seadis üheks eesmärgiks ajaloopärimuse kogumiseks üle-eestilise kampaania korraldamise. 1987. aasta sügisel asutati pika võimudega toimunud vägikaikaveo järel Eesti Muinsuskaitse Selts ametlikult, mis omakorda ajaloolise pärimuse kogumisele uut hoogu andis. 14. jaanuaril 1988. a Seltsi volikogu II istungil otsustati käivitada ajaloolise traditsiooni kogumise aktsioon. See algatati just 22. veebruaril, mil möödus täpselt sada aastat päevast, mil Jakob Hurt avaldas ajakirjanduses oma üleskutse “Paar palvid...”, kus kutsuti kõiki kaasmaalasi üles kirjutama rahva mälestusi. Üleskutse autoriks oli Mart Laar, kelle eeskuju kohaselt pidi see aktsioon Hurda kunagise ettevõtmise kombel mitte ainult päästma kadumisest rahva ajalugu, vaid aktiveerima ning organiseerima inimesi oma mälu võõrvõimu surve eest kaitsma. Kuigi algselt oli kavas avaldada vastav üleskutse ning hiljem ka kogumisarauanded Jakob Hurda kombel suuremates ajalehtedes, siis need keeldusid nii üleskutset kui kogumisarauandeid avaldamast. Ainsaks ajaleheks, kus üleskutse ilmus, oli Maaleht, mistõttu tuli nii üleskutse kui hiljem kogumisarauanded avaldada Sirje Endre poolt toimetatud ajakirjas „Kultuur ja Elu“ (vt LISA 3). 1988. aasta suvel töötas Eestis juba kuus ekspeditsiooni ajaloolise pärimuse kogumiseks.

Sellest teksti sisendusjõulisest retoorikast rohkemgi innustasid inimesi ajakirjas avaldatud kogumisarauanded, milles iga mälestuste saatja panus vääriliselt eraldi nimetamist, vahel ka eraldi esiletõstmist. Esimene aruanne avaldati ajakirja “Kultuur ja Elu” 1988. a mainumbris. Üleskutsele, mida tookordses surveõhkkonnas ei õnnestunud sugugi ulatuslikult ajakirjanduses avaldada, reageeriti elavalt ja paari nädalaga jõudis ajalootoimkonna käsutusse pikemaid kaastöid-annetusi kolmeteistkümnelt inimeselt, lisaks veel 41 lühemat kirja või mälestuskildu, seega kokku peaaegu 1 500 lehekülge materjale. (Laar 1988b : 9) Kokku ilmus 18 aruannet, viimane neist 1991. aasta 3. numbris.

Mälestuste kogumine langes algusest peale nõukogude võimu- ja julgeolekuorganite surve alla. ENSV-s valitses veel endiselt hirmuõhkkond, mis hakkas nõrgenema alles 1988.aasta teisel poolel.

Kuni selle ajani jälitasid ja represseerisid julgeolekutöötajaid teisitimõtlejaid, takistasid nende kogunemisi ning üritasid üleval hoida hirmuõhkkonda. Kuigi hirmuõhkkond säilis, saadeti Muinsuskaitse Seltsi hulgaliselt materjali, mis Eesti lähiminevikku sootuks teises valguses kujutasid.

Eesti ajalugu uue nurga all ilmuvad käsitlused ilmusid aga alles 1989.aastal, suutmata uurimistööd ega inimeste arvamusi suuremal määral mõjutada (Laar, Vahtre, Valk 1989). Seega võib öelda, et aastatel 1986-1989 EMS poolt kogutud materjalid kajastavad küllalt täpselt nõukogude perioodi inimeste mälupilte ning arusaamu.

Kasutatud kirjandus

Laar, Mart 1988a. Tugeval puul on tugevad juured. - Maaleht 1988.

Laar, Mart 1988b. 1. aruanne ajaloolise pärimuse kogumisest. - Kultuur ja Elu 5, 9.

Laar, Mart, Lauri Vahtre, Heiki Valk 1989. Kodu lugu 2. Loomingu Raamatukogu 42/43 (1662/1663). Tallinn : Perioodika.

Lisa 1 (EMS Arhiivi Allika Tüübid)

Kõige enam leidub EMS arhiivis elulugusid - autobiograafiaid – eluloolisi mälestusi, meenutusi, jutustusi ja päevikuid. Lisaks neile on fondis veel hulk teisi allika tüüpe:

- Intervjuud
- Kirjad, kirjavahetused
- Skaudi-matkapäevikud
- Laulikud
- Laulud
- Luuletused
- Andmed: nimestikud – nimekirjad (nt represseeritud sugulaste kohta)
- Fotod
- Üleskutsed, kutsed
- Kroonikad
- Mõtisklused
- Dokumendid
- Kirjapanekud – märkmed, lühilood kohaajaloo kohta, ajaloolised ülevaated
- Pöördumised
- Koosoleku protokollid
- Kirjandid
- Konspektid
- Teated
- Juhendid
- Ettekanded
- Koopiad dokumentidest
- Erinevate isikute tegevuste kirjeldused (nt vanavanemate või mõne kultuuritegelase)
- Telegrammid
- Pöördumised
- Väljavõtted toimikust
- Avaldused
- Kavandid
- Ettepanekud
- Artiklite väljalõiked ajalehtedest
- Kirjutused küüditatute ja arreteerimise kohta
- Perekondade ajalood
- Vastused ajakirjanduses ilmunud küsimustele/ vastused küsimustikule
- Pärimised (nt lähedaste sugulaste kohta, vara tagasisaamise kohta)
- Vihikud
- Stalinismi ohvrite mälestuste jäädvustamine
- Tõendid
- Teateid Omakaitse hukatutest

- Ettepanekud – kuidas julgustada inimesi kirjutama oma mälestusi
- Arvamusi
- Loosungid
- Kuulujutud
- Abi pakkumised, koostööpakkumised
- Tunnistused
- Trükised
- Kuulutused
- Kirjeldused (nt kalmistu haudadest)
- Üleskutsed
- Arvamused
- Mõtisklused
- Memuaarid
- Lepingud
- Kviitungid, arved
- Resolutsioon
- Stsenaariumid
- Filmikaadrid
- Kontrolltööd
- Töötundide märkmik
- Aktid
- Lastejutt
- Teateleht
- Uurimus
- Aukiri
- Ärakiri
- Koopia postkaardist
- Diplomitöö, diplom
- Tegevusraamat (kooliajaloost)
- Maakaart
- Kodu-uurimuslik töö
- Laululeht (jumalateenistuse)
- Deklaratsioon (Rahvarinde valimiskonverentsi)
- Teenistuskiri
- Lotopilet (1924)
- Instruktsioon
- Ankeet
- Skeem
- Kõne

Lisa 2 (Eesti Muinsuskaitse Seltsi ajalootoimkond)

Ajaloopärimuse küsimustik. Tallinn 1988

1. Perekond ja kodu

Kus olete sündinud, kes olid Teie vanemad?

Kuidas kulges Teie vanemate elukäik, kus ja kuidas olid nad tutvunud?

Kas mäletate kodus kaugematest esivanematest räägitud lugusid?

Mida on Teile meelde jäänud Teie varasemast lapsepõlvest?

Kas Teie kodus loeti raamatuid, milliseid?

Kas kodus käisid ka ajalehed, millised?

Millised olid kodus suuremad pühad, kirjeldage neid. Kui vara hakkasite tööle käima, kus, mis tööd tegite?

2. Kodukoht

Kust on tulnud Teie kodukoha nimetus, milliste legendidega-muistenditega on see seotud?

Kas ümbruskonnast oli teada vanu matusekohti, kalmeid, almistuid, rootsi sõdurite haudu, kabeli-, kikuku- ja kloostrikohti, millised pärimused on nende kohtadega seotud?

Kas ümbruskonnast on teada ohvrikive, -allikaid, pühi puid, ristidega kive jms.? Milliste kommete, tavadega on need kohad seotud? Kas neid kasutati ka Teie eluajal? Kas ümbruskonnas elas nõidu, teadjamehi?

Kas ümbruskonnast on teada vanu piiritähiseid (maakonna, kihelkonna, mõisa jms), kirjade ja märkidega kividid?

Kas ümbruskonnast on teada sõdade-lahingute-katkuga seotud lugusid, lahinguvälju Rootsi sõja ajast, pelgupaiku jms.? Kas on teada lugusid sissidest, pardiajajatest jms.?

3. Mõis

Millise mõisa alla kuulusid ümbruskonna talud?

Kes olid kohalikud mõisnikud, millised olid nendega seotud pärimused-legendid, kuidas rahvas neid hindas?

Kas on teada lugusid „orjuse“-ajast, peksmisest, koerte vastu vahetamisest jms.?

Kuidas nägi mõis omal ajal välja, mis on saanud mõisahoonetest, mõisainventarist (sisustus, masinad)?

Millised olid mõisa ja kohaliku rahva suhted, kas oli läbikäimist, milline oli mõisniku osa kohalikus kultuuri- ja hariduselus?

Kuidas elasid mõisamoonakad, milline oli nende tööpäev, teenistus?

Kas ümbruskonnas on asunud ka mõosnike perekonna-kalmistuid, mis on neist saanud – kui hävitatud, siis millal ja kelle poolt?

4. Kool

Kus asusid Teie kodukandis koolimajad, milises neist Teie õppisite?

Kirjeldage oma koolimaja, õppesüsteemi, õpetajat !

Millised on olnud Teie kodukandi tuntumad koolmeistrid, mida on nad teinud kohaliku kultuurielu edendamiseks, millised pärimused on nendega seotud?

Mis õpikute järgi Te õppisite?

Kas koolis tegutses ka laulukoor, näitering, millised tähtpäevi ja kuidas tähistati?

Millised sündmused on Teie kooliajast eriti meelde jäänud?

Millised koolid Teie kodukandis kaasajal tegutsevad, mis asjaoludel teised suletati?

Kas Teiega koos on õppinud tuntud kultuuri- ja poliitikategelased, mida neist mäletate?

5. Kirik

Kui tihti käidi kirikus, kas piiblit loeti ka kodus, kas kuidas ja kui sageli kodus palvetati, kas peeti pühapäeva?

Kes olid kohalikud kirikuõpetajad, milline oli nende osa haridus- ja kultuurielus, millised juhtumid-lood on nendega seotud?

Kuidas toimus leeriõpetus?

Kas loeti usulist kirjandust ja kiriku ajalehti?

Kas ümbruskonnas asus ka õigeusu kirik, kas igapäevaelus tehti luterlase ja õigeusku inimese vahel mingit vahet, millised olid eri kirikute suhted?

Kas ümbruskonnas tegutses ka hernhuutlaste palvemaju või mingeid muid usulahke? Kuidas rahvas neisse ja nende tegevusse suhtus?

Kuidas muutus suhtumine ususse ja kirikusse sõjajärgsel ajal? Miks?

6. Sõjad ja vastuhakud

Kas teate midagi Teie kodukohas toimunud vastuhakkudest mõisale, sõjaväele?

Millised sündmused leidsid Teie kodukohas aset 1905.a.?

Kas mäletate midagi revolutsioonisündmustest 1917-1918, rongkäike, rüüstamisi, üldisi meeleolusid ja rahva suhtumist?

Kuidas kulgesid Teie kodukandis lahingud 1918-1919.a., kuhu maeti langenud, kas oli ohvreid kohalike elanike hulgas?

7. 1920-1940

Millised poliitilised erakonnad olid Teie kandis mõjukamad, kes olid nende kohalikud liidrid-esindajad, mida mäletate vapside liikumisest?

Kuidas viidi Teie kandis läbi maareform, kuidas suhtusid sellesse mõisnikud?

Millised muudatused toimusid Teie elus „eesti ajal“, kirjeldage tollast argipäeva – kuidas elati ja töötati, läbi käidi, mida söödi, millised tähtpäevi tähistati jne.?

Kas Teie lähikonnas tegutses ka ühistuid ja kooperatiive, millal olid need loodud, kes olid eesotsas, kuidas tegutsesid ja mis tuli neist oli?

Millised olid ümbruskonna jõukamad-eesrindlikumad majapidamised, millel nende jõukus põhines?

Kas tehti ka vahet rikka ja vaese vahel, milles see väljendus?

Kuidas koheldi suurtaludes sulaseid-päevilisi= Kas söödi pererahvaga ühes lauas või eraldi?

Kas teate midagi revolutsioonilisest liikumisest sellel ajal, olete näinud lendlehti vms.?

8. Kultuurielu 1920-1940

Millised seltsid tegutsesid Teie kodukohas, mida neis tehti, kes olid nende eesotsas, mis neist meestest-naistest hiljem sai?

Kas seltsid korraldasid ka ühisüritusi (laupäevad, rahvamajade ehitamine, ausammste püstitamine), kirjeldage neid?

Kui palju tegutses Teie ümbruskonnas koore-orkestreid, kes neid juhatasid, millised oli populaarsemad laulud-pillilood?

Kas ümbruskonnas asus ka raamatukogusid, kuidas neid kasutati, millised raamatuid-kirjanikud olid kõige populaarsemad?

Milliseid ajalehti-ajakirju Teie tutvusringkonnas loeti, kas oli ka lehtede kirjasaatjaid?

Kas Teie kodukohas etendati ka näitemänge, kes olid algatajad ja juhendajd, kui tihti ja mis tükke mängiti?

9. Lõbu ja muu

Kui tihti ja kus korraldati tantsupidusid-simmaneid, mis muusika järgi ja mis tantse seal tantsiti?

Kui palju tegeldi ümbruskonnas spordiga, millised alad olid populaarseimad, millised sportlased tuntuimad?

Kui palju tarvitati alkoholi, kuidas sellesse suhtuti, kas aeti ka puskarit?

Kas ümbruskonnas toimus ka vargusi-röövimisi-tapmisi, millised olid suuremat tähelepanu äratanud juhtumid?

10. 1940-1941

Millal hakiti esimest korda rääkima uue maailmasõja puhkemisest, millised meeleolud valitsesid maal 1939.a. „baaside lepingu“ sõlmimise ajal?

Kas nägite ise ka Punaarmee sissemarssi Eestisse 1939.a., milline oli suhtlemine rahva ja punaarmeeelaste vahel?

Meenutage sündmusi 1940.a. Juunis, kuidas kulgesid Kaitseliidu likvideerimine, 14.-15. juuli valimised, kas esines ka väljaastumisi-protesti uue võimu vastu?

Millised muudatusi töid kaasa reformid 1940-41.a.? Kas oli elujärje paranemist, kuidas teostati maareformi?

Kuidas möödus vanade organisatsioonide (seltside jms) sulgemine, mis sai nende varadest, mis tuli nende asemele?

Kes ja mille eesti küüditati Teie ümbruskonnast 1941.a. ?

Kuidas suhtus sellesse rahvas?

11. 1941-1944

Millal saite teada sõja algusest, kuidas reageeris sellele rahvas?

Millised muudatused kehtestati seoses sõja algusega, millal kuulutati välja mobilisatsioon, kui palju sellega kaasa läks?

Millal tekkisid Teie ümbruskonnas esimesed „metsavendade“ salgad, kas tehti ka katseid võimu üle võtta, rünnata Punaarmee üksusi jne.?

Kas Teie ümbruskonnas tegutses ka hävituspataljon, toimus lahinguid, haaranguid, vahistamisi?

Kas Teie koduskohas toimus 1941. a. ka lahinguid? Kirjeldage neid.

Kas hukkus kohalikke elanikke? Kuhu on hukkunud maetud?

Mida mäletate saksa okupatsiooni ajast?

Kuidas suhtuti Teie kandis sakslaste saabumisse, millised olid suhted sõdurite ja elanike vahel?

Millal moodustati Omakaitse, millega see tegeles?

Kas hukati või arreteeriti ka kohalikke aktiviste – kes, mille eest, kuhu maetud?

Milline oli igapäevane elu saksa okupatsiooni ajal, kui suured olid normid?

Kas ümbruskonnas asus ka koonduslaagreid, toimus massilisi hukkamisi?

Kas teati midagi vastupanuliikumisest, nähti lendlehti?

Kuidas suhtuti saksa mobilisatsioonidesse, kas esines ka põgenemisi Rootsi-Soome?

Kas ümbruskonnas tegutses ka partisane, toimus partisanilahinguid?

Kas ümbruskonnas toimus lahinguid ka 1944.a., kas neis osales ka eestlasi, kuhu maeti langenud?

Kas lahingute ajal tapeti ka kohalikke elanikke, rüüstati, hävitati hooneid?

Kas osalesite ka ise lahingutegevuses, mis üksuses, kus võitlesite, millised sündmused-lahingud on eriti meelde jäänud?

12. Ümberkorraldused pärast sõda

Millised ümberkorraldused toimusid ümbruskonnas pärast sõda, kas esines ka arreteerimisi-mahalaskimisi?

Kas valiti esimestesse nõukogude võimuorganitesse, milline oli nende suhe rahvaga?

Millised muudatused toimusid maal ja linnas, mida tõi kaasa maareform?

Millal tekkisid esimesed ühismajandid, traktorijaamad? Kelle algatusel nad loodi, kes sinna kuulusid?

Kui suured olid riiklikud normid, mille järgi neid määrati, kas oli raskusi normide täitmisega?

Mis alusel kuulutati inimesi „kulakuks“, milline oli selliste mahapidamiste edasine saatus?

Kas ümbruskonnas esines ka metsevendi, toimus kaupluste, rahasaadetiste röövimisi, haaranguid, suuremaid lahinguid-kokkupõrkeid sõjaväeüksustega?

Kas ümbruskonnas tapeti kohalikke nõukogude aktiviste, kes, kus ja kuidas, mille eest?

Kuhu on maetud sel ajal hukkunud?

Kuidas viidi Teie ümbruskonnas ellu sundkollektiviseerimine, milliseid mõjutusvahendeid kasutati, milles väljendus rahva vastupanu?

Mida mäletate 1949.a. Märtsi küüditamisest, kes ära saadeti (loetleda nii palju nimesid kui teate) milles teda (neid) süüdistati, kes teostas küüditamise, kuidas küüditajad end ülal pidasid?

Meenutage esimesi kolhoosiaastaid, esimesi esimehi, millised olid muudatused töökorralduses, elulaadis, millised olid raskused, milliseid paremusi tõi uus kord kaasa?

Mis sai küüditatute majapidamistest-taludest, kes sinna elama asusid ning kuidas nad oma elukohtadesse suhtusid, millal tulid küüditatud tagasi, kas said nad tagasi ka oma endised elukohad?

Kuidas suhtus rahvas riigijuhtide vahetamise – Stalini surma, Beria kukutamisse, N. Hruštšovi, hilisematesse juhtidesse?

13. Külaelu läbi aegade

Millal ilmus Teie koduküla Eesti kaardile, kui oluline on see läbi aegade olnud (on seal olnud valla keskus vms), millised tootmis- ja teenindushooned on külas olnud, kuidas on suhted naabriküladega, millise suurema keskuse (alev, linn) külge kuuluvaks on end loetud?

Kas küla on liidetud ka teiste küladega, kui on, siis milline oli selle endine nimi?

Kas külas on keegi, kes uurib küla ajalugu?

Mitu talu on praegu külas? Mtimest käiakse tööle? Kui palju on talusid, kus elavad ainult vanad, kui palju on taludes lapsi?

Kas viimasel ajal on talusid tühjaks jäänud? Kuhu on külast mindud?

Kas külasse on viimase kümne aasta jooksul peresid juurde tulnud? Millal? Kes nad on, kust tulnud? Kas nad asusid tööle majandisse, on nad talusid ostnud? Kui uued on tallu elama asunud, mis talust saanud, on vanast ka lugu peetud?

Kas külas on ka muulasi? Kes nad on ja mis haridusega? Kellena töötavad? Nende suhe külarahvaga? Mis kelles suhelakse?

Las ja kui palju on neil lapsi, kus lapsed koolis käivad? Kui palju segaperesid, mis keelt kõneldakse siis kodus?

Kas viimase kümnel aastal on elumaju ja tootmishooneid juurde ehitatud. Millised?

Millised on selles külas töökohad, kellena saab kohapeal tootada? Millised tootmishooned, teeninduspunktid külas on?

Milline on küla suhe majandiga, kooliga, kultuurimajaga? Kas nende juhte tuntakse, mis rolli külas mängivad? Kas korraldatakse ühiseid pidusid või teisi üritusi?

Mida tehakse kultuurimajas? Kas seal on näite – jt ringid?

Kas kultuurimajas käiakse? Kes käivad, mis vanuses inimesed? Kui ei käida – miks?

Kas kool on ainult laste õppimiskeskus või küla kultuurikeskus, kas ümbruskonnast on koole ka likvideeritud, kes olid likvideerijad, mis sai koolihoonetest ja kooli arhiividest?

Kes on tänapäeva külas autoriteetsem isik, liider – jmajandijuht, õpetaja, poemüüja?

Kus rahvas üldse kokku saab, uudiseid vahetab, kas mõnes talus korraldatakse veel talgud?

Kas tähistatakse ka veel vanu rahvakombeid, jaanikut, vastlaid, jookstakse marti? Kas on oma küla laulupidusid jms.?

Milline oli omaaegne maakonnaleht, kui palju seda loeti, seda loeti, mis lehti praegu rohkem hinnatakse?

Mida kuulnud ja mida arvatakse Eestimaa praegusest põhiprobleemidest – fosforiit, migratsioon, rahvarinne, muinsuskaitse jne.?

Lisa 3 („Veidike meie ajaloolisest mälust“ M.Laar)

“Veidike meie ajaloolisest mälust” M. Laar. Kultuur ja Elu 1988, nr 4, lk 11-13

Ajaloolise traditsiooni tähendusest on viimasel ajal järjest rohkem rääkima hakatud. Omast kohast on see ka loogiline. Just teadmised esivanemate töödest ja võitlustest hoiavad alal sideme kodukohaga, äratavad ja kasvatavad seejuures tõelist peremehetunnet, vastutust oma maa ja rahva ees. Käimasoleval uuel “ärkamisajal” on huvi ajaloo vastu pidevalt tõusnud. Üheks näiteks selle kohta on ka kümnekonna muinsuskaitsehuvilise läinudsuvine ekspeditsioon Valgamaale. Et aeg on rahvale temalt võõrandatud ajaloo tagasi andmiseks igati soodne, näitab seegi, kuidas selline tööhimuline seltskond kokku saada, kes oma vaeva eest otsest tulu ei nõudnud. Tööpäevad keetsid aga vahel kella kaheni öösel. Lisaks mälestuste kogumisele korraldati talgud Otepää ja Lillemäe vanadel kalmistutel, elati “seltsielu” jne. Tööd tehti igal juhul kõvasti ning ka tulemused olid head. Kokku tuli rohkem materjali, kui julgesime oodata – inimeste soov südameilt “kõik” ära rääkida osutus hämmastavalt suureks. Tihti oli neid lugusid noorel inimesel valus, vahel otse jube kuulata. Sest rahva mälus valgeid laike ei esine. Seal on alles hoitud asjad, millest päris viimase ajani polnud kombeks rääkida. Õhku lastud mälestussambad, rüvetatud kirikud, lautadeks muudetud või niisama kokku kukkunud rahvamajad, tühjaks jäänud talud ning võssa kasvavad põlispõllud, põletatud raamatukuhilad.

Rahva mälus o kõik see alles. Seal seisavad kõrvuti peksmised-mahalaskmised 1905. a ning 1918. a sakslaste poolt poodud, eesti soomusrongide kogupaugud ning landesveeri sõjast surnuna koju toodud noorukid. Mäletati asunikutalusid, uudismaid ning omal põllul rügamisest saadud tööõõmu, talgud ja ühiselt ehitatud rahvamaju, küüditamisautode sõite ning vlassovlaste poolt mahalastud partisane, Sinimägesid ja Pikasillat, saksa norme ja metskohustust, kolhoosi tallis nälga surevaid loomi, ning metsavendi. Ülemöödunud suvel käisin Osula apteegi keldris, kus 1946. a 13. märtsil “metsameeste” välitribunali nimekirja alusel inimesi maha lasti, aga ka samas lähedal Määritsa veski asemel, kus peaaegu tervepäeva mitmesajale sõdurile sini-must-valge all vastupanu osutanud

metsavendade grupp vabaturma läks. Kui keegi soovib mõista ende aegade julmust ja raskusi, siis jalutagi ringi sealsamas Osula kalmistul...

Kui püüda ülistada, millest inimesed meile rääkisid, siis Eesti ajalugu läbivate mõistetena tõusevad esile veri ja muld. Muld, millel ja mille heaks tööd tehti, ning veri, mis sellel mullal valatud. Peamine, mis juttudest meelde jäi, oli aga töö – töö omaenese maal varavalgest hilisõhtuni, töö, mis ei jätnud suurt aega ei kultuuri tarbimiseks ega viinaviskamiseks. Küll aga kultuuri tegemiseks. Sest tundus lausa uskumatuna igas väiksemas keskuses tegutsenus seltside-ühingute hulk, rahva tahtmine ise oma kultuuri loomises osaleda. Polnud mingi probleem pärast väsitavat päevatööd tõtata 6-7 km kaugusele kooriharjutusele või uue näitemängu proovi, oli see siis “Silva”, “Hamlet” või “Kosjasõit”. Ning hommikul varavalges jälle üles – tööle.

Järgnes kirjeldus sellest, kuidas kümne aasta jooksul kogu see habras maailma kildudeks peksti... Just sellest ajast räägiti eriti palju ja põhjalikult. Osalt sellepärast, et ta ajalisel kõige lähemal, teisalt, et vapustas meie rahvast eriti tugevalt. Olukordadega kaasnevas õigustuses muutus mõttetuks talupoja igipõline “tõde ja õigus”. Ning pärineb ju paljuski just sealt kõik see negatiivne, millest “Maalehe” 1988. Aasta esiknumbris kirjutas V. Udam.

Samades aegadest pärinev usaldusepuudus on a suurimaks takistuseks uuendustele kaasajal. Kaotatud usaldust tagasi võita pole sugugi lihtne. Aidata võib siin üksnes olnu selge ja ilustamata ärarääkimine, selle ühemõtteline hindamine. Just selle eesmärgiks peaks olema suunatud ka ajaloolaste käsutusse mineva ajaloolise pärandi kogumine. Kogumistööga on väga kiirest. Sest kui me ei korja lähema kümne aasta jooksul manalasse varisevalt põlvkonnalt kokku nende mälestusi, viiva nad endaga hauda kaasa terve epohhi Eesti ajalugu. Seda hiljem mingite kaudsete andmete või mälestuskillukete abil adekvaatselt taastada on võimatu.

Seetõttu kuulutabki Eesti Muinsuskaitse Selts J. Hurda rahvaluule suure kogemuse alguse 100. tähtpäeval välja üle-eestilise ajaloolise pärandi suurkogumise. Eesmärgiks on kokku koguda ning säilitada järeltulevatele põlvedele meie rahva elukogemus, kaitsta ja hoida tema ajaloolist mälu. Seejuures ei tuleks tähelepanu pöörata ainult üksikute silmapaistvate isikute saatusele, vaid koguda just andmeid lihtsa inimese elu kohta meie ajaloo olulistel aastakümnetel.

Osa on kutsutud võtma kõik soovijad sõltumata vanusest või haridustasemest. Andmeid võib kirja panna nii mälestuse vormis kui ka vastates üksikutele küsimustele. Vajalik pole niivõrd uurimuste koostamine, kuivõrd toimunu mõtestamine isiklikest kogemustest lähtudes. Oodatud on ka suguvõsade ajaloo uurimused, koduloolaste tööd ja mälestused, päevikud, kirjavahetus jne, mis soovi korral loomulikult saatjale tagastatakse.

Saadetava sisule mingeid piire ei seata- Oodatud on pärimused vanemad ajaloost (muistsed sõjad-lahingud, matuse- ja ohvrikohad, külaesemed, talurahva vastuhakud, vanad kalmistud, kabelid jms), märkmed mõisast ja mõisnikest, kohalikust kultuurielust (seltside ja kooride-orkestrite tegevus, rahvamajade ehitamine), seltsielu eestvedajatest ja haridustööst (mäletsused kooliajast ning õpetajatest), tööst ja elust taludes, pidudest ja simmanitest, revolutsioonidest ja võimuvahetustest, sõdadest ja lahingutest nii 1919 kui 1941-1944, partisanidest ja Saksa okupatsiooni ajast, kolhooside loomisest ja metsavendadest.

Pannes kirja kas iseenda või vanemate-vanavanemate mälestused, on igaühel võimalus kaasa aidata meie ajaloo rahvale tagasiandmisel. Sest moodustub ju nendest üksikutest inimsaatustest mosaiik, Eesti ajalugu. Ning kuigi see ajalugu meie enda oma ning seda tundmata raiume ise katki kodupinnaga ühendavad juured.

Eesti ajaloos pole olnud suuri väepealikuid ja vallutusretki, alati pole see olnud võib-olla suur ka oma kultuuri poolest. Ühes asjas ei saa talle suurust aga keelata: see väike rahvas on olnud suur oma kannatustes. Ning andku see meile jõudu edaspidiseks!